

Війна і трансформація повсякденності: жіночий погляд

Війна і трансформація повсякденності: жіночий погляд / Потарська Н., Дутчак О., - К.: Фонд ім. Г. Бьоля в Україні, 2015 р. – 40 с.

У ситуації, коли конфлікт сягає рівня збройного протистояння, дуже важко зупинитися й почати говорити. Ще важче – почати слухати.

Ми пропонуємо послухати звичайних жінок, чий побут було радикально змінено з початком воєнного конфлікту. Як змінилися їхні щоденні негаразди й страхи в цьому новому суспільстві по обидва боки лінії розмежування? Які нові структурні проблеми увійшли в їхнє повсякдення? На кого вони покладаються й кого звинувачують у критичних ситуаціях? Які стратегії виживання вони вибирають? Хто і як, на їхню думку, може зупинити протистояння? І які висновки з цього всього можна зробити про суспільство та повсякдення, у якому ми живемо, і для суспільства, в якому ми хочемо жити без війни?

Поширюється безкоштовно, не для комерційного використання.

**Дослідження було реалізовано за фінансової підтримки
Представництва фонду ім. Г. Бьоля в Україні**

 HEINRICH BÖLL STIFTU
КИЇВ

(с) Фонд ім. Г. Бьоля в Україні, 2015
(с) Колектив авторок, 2015

*Я и тут выживаю, и там, разница только в оттенках.
Л., Донецьк*

*И на этой нищете, на закрытых предприятиях, на том, что
нечем заниматься, на закрытых спортивных комплексах, эти
люди 20 лет ничего не видели, а потом выросли и поехали
работать в Москву, заработали свои 100 долларов, вернулись
домой – и дальше пустота.
С., Лисичанськ*

*И люди так живут уже второй год, и видели все, и как
грады летят. И сейчас как бы тихо, но ощущение – будто
бы приговоренный к смерти. И ты ждешь, когда эту казнь
исполнят.
Л., Антрацит*

Кухня квартири у Київському районі. Донецьк

У ситуації, коли конфлікт сягає рівня збройного протистояння, дуже важко зупинитися й почати говорити. Ще важче – почати слухати.

Ми пропонуємо послухати звичайних жінок, чий побут було радикально змінено з початком воєнного конфлікту. Як змінилися їхні щоденні негаразди й страхи в цьому новому суспільстві по обидва боки лінії розмежування? Які нові структурні проблеми увійшли в їхнє повсякдення? На кого вони покладаються й кого звинувачують у критичних ситуаціях? Які стратегії виживання вони вибирають? Хто і як, на їхню думку, може зупинити протистояння? І які висновки з цього всього можна зробити про суспільство та повсякдення, у якому ми живемо, і для суспільства, в якому ми хочемо жити без війни?

У ситуації воєнного конфлікту важливо почути, як змінилося буденне життя людей, щоб зрозуміти, у яких точках повсякденності й соціально-економічних структур відбувається погіршення. Адже коли закінчиться конфлікт, соціально-економічні структури ще довго залишатимуться в такому ж стані, або й занепадатимуть далі без адекватного втручання.

В умовах драматичних соціальних потрясінь ці структури та повсякдення, яке вони визначають, трансформуються. В динамічних трансформаціях вибудовуються нові структури, які можуть бути тимчасово і суттєво деформовані, порівняно з тим, якими вони були до, і з тим, якими вони стануть після. Однак ця тимчасова деформація не зникає автоматично і повністю, коли проходить потрясіння. Вона обов'язково і довготерміново визначає реальність, у якій житиме суспільство і його громадяни після завершення активного процесу протистояння, конфлікту, кризового явища.

Двічі в одну річку не ввійдеш: трансформація структур і повсякдення

У сучасному стратифікованому суспільстві структури нерівності тісно переплетені між собою: економічна, гендерна, расово-етнічна та інші структури нерівності визначають доступ до ресурсів, влади, престижу. Вони визначають наше місце в стратифікації та фундаментально впливають на наше повсякдення. В умовах драматичних соціальних потрясінь ці структури та повсякдення, яке вони визначають, трансформуються. У динамічних трансформаціях вибудовуються нові структури, які можуть бути тимчасово й суттєво деформовані, порівняно з тим, якими вони були до, і з тим, якими вони стануть після. Однак ця тимчасова деформація не зникає автоматично й повністю, коли минає потрясіння. Вона неодмінно й довгостроково визначає реальність, у якій житиме суспільство і його громадяни після завершення активного процесу протистояння, конфлікту, кризового явища.

У цьому контексті наївними й пропагандистськими виглядають будь-які заяви про те, що після певних дій міжнародної спільноти, влади, суспільства чи кого завгодно Україна стане такою, якою була раніше. Історія ніколи не йде у зворотному напрямі, суспільство змінилося, усвідомлюватимемо ми це чи ні, але ці зміни визначатимуть наше повсякдення, політичні дискурси та практики ще багато років.

Однак ці зміни не є наперед визначеними. Навіть якщо не говорити про активні й свідомі спроби втрутитися в соціальну реальність, будь-які структурні, дискурсивні та повсякденні трансформації мають певний простір для варіацій. Але для окреслення цього простору, не кажучи вже про цілеспрямовані ефективні зміни, треба розуміти й суть трансформації, і її можливі структурні та довгострокові наслідки.

У цьому дослідженні ми не ставили перед собою завдання аналізувати зміни повсякдення для вироблення позитивної програми впливу на перебіг соціальної трансформації в умовах українського конфлікту та після нього. Для цього потрібні більш ґрунтовні та комплексні дослідження різних аспектів і структур, а також бажання й розуміння того, у якому суспільстві ми хочемо жити.

Ми лише спробували виявити й акцентувати увагу на нових і загострених проблемах поза полем активного конфлікту – в соціальних структурах та повсякденному житті. Адже їх виявлення дає перше розуміння перспектив цього суспільства на найближчі роки й підсвічує небажані тенденції, які потребують обдуманого втручання

Дитячий садок. Семенівка

Жертви воєнного перерозподілу: чому жінки?

Якщо потрясіння, про яке ми говоримо, це війна, то на передній дискурсивний план виходять поняття сили, героїзму, сміливості – всіх тих рис, що традиційно асоціюються з чоловіками. Про «героя-захисника» говорять на всіх рівнях, його долю переймаються й відслідковують її ледь не в прямому ефірі. Таке сприйняття частково можна зрозуміти, адже для частини чоловіків (але й для невеликої кількості жінок) війна та її перебіг стає питанням фізичного виживання. А традиційна жіноча роль відходить на другий план, продовжує витіснятися з публічного в приватну, домашню сферу.

Але для жінок, які живуть чи жили на сході України, домашня сфера, «тил», «захисницями» якого вони мають бути з точки зору суспільної думки, значною мірою перестала бути місцем «домашнього затишку», комфортного життя й злагоди. У радикальних випадках цю домашню сферу було зруйновано, або ж вона зазнала суттєвих змін через вимушений переїзд. У менш радикальних випадках – зміни стали результатом загострення старих проблем і виникненням нових, а також пов'язані з ситуацією невизначеності, загрози, страху.

Однією з найважливіших причин, чому для виявлення негативних трансформацій треба говорити саме з жінками, полягає в розстановці пріоритетів, закладених під час формування бюджету України. В умовах кризи загальною неоліберальною економічною практикою є скорочення соціальних видатків – на соціальні виплати, освіту, медицину. За рахунок «вивільнених» коштів, наприклад, обслуговується державний борг, армія. В умовах кризи, компонентом якої є збройне протистояння, тиск на соціальну складову бюджету ще більший – за її рахунок збільшуються витрати на армію, правоохоронну, судову систему. Українська влада в цьому випадку не винайшла велосипеда – за останні два роки частка бюджетних витрат на охорону здоров'я, освіту, соціальні виплати та соціальне забезпечення поступово скорочується, а на обслуговування боргу та оборону зростає.

Роль «захисниці тилу», яка часто відводиться жінці в українському суспільстві, робить її більш інтегрованою в системи освіти, охорони здоров'я

та соціального захисту. Жінка більше займається дітьми та їхньою освітою, здоров'ям, організацією дозвілля й т. ін. Відповідно, скорочення видатків на ці інституції, їхні системні проблеми та деградація в умовах кризи мають суттєво відобразитися саме на жіночому повсякденні, і мають бути чіткіше видимими саме з їхніх структурних позицій. А для тих жінок, котрі живуть у зоні активних бойових дій чи змушені були покинути ці території, проблеми з доступом до вищезгаданих інституцій теж мають бути більш помітними.

Промовистим є й той факт, що з людей, котрі покинули зону конфлікту, 66% – жінки. Налагодження побуту й інтеграція на новому місці має стати нелегким завданням для них, особливо в умовах непослідовної та непродуманої державної політики захисту прав та надання підтримки вимушеним переселенцям і переселенкам. Тому аналіз трансформації жіночого повсякдення може не лише виявити ці проблеми з інтеграцією та підтримкою, але й вказати на загальніші проблемні процеси в українському суспільстві.

Варто також пам'ятати, що жінки в Україні заробляють менше, і їхній дохід часто не є основною складовою сімейного бюджету. У партнерствах жінки зазвичай більше займаються домашньою роботою, вихованням дітей, що дається взнаки під час вибору роботи. Часто це неповна зайнятість, державна служба нижчих ланок, де є можливість іти на лікарняний, а разом із тим – маленька, часом символічна зарплата. За таких умов додаткову проблему створює можливість призову чоловіка з ризиком подальшої втрати роботи (якщо вона неофіційна), працездатності, або й загибелі. А нерівність у оплаті праці, нижча участь жінок у публічній сфері й нижча економічна активність, зумовлена структурними чинниками, робить жінок особливо вразливими в кризових умовах.

Безперечно, частина жінок пішли воювати й теж зіткнулися з певними проблемами, про які вже говорять у суспільстві. Але, на відміну від жінок у армії, звичайні жінки, котрі живуть у зоні конфлікту чи поблизу, часто не робили свідомого вибору, що привів їх у тужиттєву ситуацію, в якій вони опинилися. Однак саме в ній їм доводиться жити, не маючи можливості «вийти», не сподіваючись, що ця ситуація «закінчиться», як у випадку військової служби. Бо ця ситуація і є їхнім повсякденним життям.

Залізничний вокзал. Донецьк

ХТО ВОНИ?

Для цього дослідження ми провели 20 глибинних напівструктурованих інтерв'ю з жінками, котрі мешкають у Маріуполі, Запоріжжі, Харкові, Антрациті, Лисичанську, Жданівці, Горлівці, Слов'янську, Донецьку та Краматорську. Усі інтерв'ю було записано навесні-влітку 2015 року.

Наймолодшій із наших респонденток виповнилося 30 років, вік найстаршої – 68 років. 12 жінок мали вищу освіту, решта мали середню, середню спеціальну або середню технічну освіту. Місця роботи жінок теж сильно відрізняються – від хатньої робітниці й продавчині до викладачки вищих навчальних закладів і керівниці відділів на телебаченні, від пенсіонерки й медсестри до бухгалтерки та психологині.

Передаючи пряму мову жінок, ми вказуємо населений пункт, але навмисне не акцентуємо увагу на тому, по який бік лінії розмежування мешкають жінки, з якими ми спілкувалися. У більшості випадків їхні відповіді щодо змін у повсякденному житті мало відрізнялися, незалежно від «сторони» проживання. Відрізнялася хіба що міра загострення проблем із початком конфлікту. Тож у відповідних розділах інтерв'ю аналізуватимуться окремо.

«До» й «Після». Точки неповернення

Ну это было до...
В., Лисичанськ

Для всіх жінок, із якими ми розмовляли, існує чіткий поділ на «до» й «після».

Часом вони говорять про це свідомо, навмисно, відповідаючи на конкретні питання й намагаючись порівняти досвіди, проблеми, стосунки, практики в цих двох суб'єктивних часових відрізках.

Ну высокая была аренда за жильё до, опять же, до войны, сейчас не знаю.

К., Донецк

Часом поділ є ненавмисним – він проявляється у формулюваннях, фразах, обмовках, зрозумілих у контексті.

Н.П.: В Харькове, когда мы опрашивали, люди говорили о такой городской проблеме, как вырубка парков. И рассказывали, как люди пытались этому противостоять.

В.: Ну это было до...

В., Лисичанськ

Я не была свидетелем каких-то протестов до войны, но уверена, что они были.

Л., Донецьк

Коли ж ми просили жінок згадати конкретний момент, який став для них особисто поворотним у всій історії конфлікту, то тут ми отримали різноманітні відповіді. Фактично, ми не отримали жодного повтору. Для когось це було побиття студентів на Майдані чи протестувальників у Харкові, для когось – протест ДНР у Донецьку 1 березня чи жертви в Одесі 2 травня. Для когось – стрілянина в Маріуполі 9 травня, для когось – захоплення Слов'янська чи «Іловайський котел».

Цікаво, що події, які жінки називають поворотними для них особисто, за окремими винятками, відбувалися або в їхньому місті, або з їхніми знайомими чи рідними. Через ці події політичний та соціальний конфлікт наближався та входив у повсякдення місцевих спільнот, окремих сімей та людей.

Супермаркет. Донецьк

Спокійно жити: плани й мрії до загострення конфлікту

Можно же было тихо и спокойно жить, и о войне точно никто не думал.

Л., Донецьк

Якщо пропонувати респонденткам дивитися на своє повсякденне життя через призму «до» й «після», то складається враження, що минуле вони сприймають ніби щось не надто серйозне порівняно з поточною ситуацією. Для більшості з них те життя відійшло, як приємний спомин. Воно викликає певну ностальгію й розчулення, і водночас видається їм самим дріб'язковим, метушливим. Говорячи про колишні плани, жінки ніби відмахуються від них, наголошуючи прямо чи непрямо, що ці турботи відійшли на задній план у теперішній ситуації.

Коли ми запитуємо про плани, які жінки не змогли здійснити через кризу та конфлікт, зазвичай вони згадують побутові й повсякденні речі – плани зробити ремонт, поїхати на відпочинок, поміняти роботу на ту, яка дає більше задоволення. Тобто, жоден із названих планів не стосується задоволення якихось нагальних потреб, тож такі потреби, очевидно, були задоволені. А це давало такий-сякий простір для кроків у напрямі розвитку, вдосконалення свого побуту й повсякденного досвіду чи самореалізації.

Если говорить о самом простом и бытовом. Это элементарное – где-то сделать ремонт, что-то обновить. Купить автомобиль.

С., Слов'янськ

Да, планировали отдыхать летом там, где хотим, сделать ремонт, и мелкобытовые планы были.

Н., Донецьк

Я собиралась ремонт сделать, но может попасть в любой момент. Мы начали его делать, но, не закончив, остановились.

В., Лисичанськ

Ну, планы, конечно же, были, как всегда, связанные со сферой личной жизни, со сферой профессиональной, со своими... со своей самореализацией.

О., Харків

Устроить какое-то личное пространство, стать окончательно

свободными, а если бы физическое здоровье позволяло – вполне возможно было бы иметь маленький магазинчик и действительно, отдыхая, приносить людям пользу, так, не напрягаясь, работая на хорошего серьезного клиента, ну, продолжать, может быть, вот этот вот цветочный бизнес. Можно же было тихо и спокойно жить, и о войне точно никто не думал.

Л., Донецьк

Однак частина жінок говорять і про не дріб'язкові для них плани, реалізації яких став на заваді конфлікт. Ці плани переважно стосуються їхніх сімей. Такі їхні відповіді вказують на те, що через зміни, проблеми, деградацію соціальних інституцій змінилося й дуже особисте повсякдення жінок, котрі опинилися в зоні конфлікту.

[Конфликт нарушил] планы относительно детей. Мой сын в войну заканчивал пятый курс университета. Он учился, старался, должен был защитить диплом и пойти на работу. Эти планы были нарушены, и он не получил диплом, университет закрыли.

С., Слов'янськ

После свадьбы хотели обзавестись ребёнком, конечно! На этот год у нас были такие планы.

К., Донецьк

Деякі з жінок говорять про відсутність конкретних планів чи мрій до початку конфлікту – їхнє життя мало розмірену, стабільну динаміку.

Ну, как бы, у меня таких дальнейших планов не было, то есть, оно все шло по накатанной.

С.Т., Слов'янськ

У таких випадках криза не порушила планів, але позбавила жінок цього розміреного побуту, можливості передбачати й контролювати своє життя.

Загалом, зараз для жінок усі ці плани відійшли в минуле, на порядку денному зовсім інші питання й турботи. І якщо для більшості ці плани можна вважати відкладеними, або вони просто розчинилися в поточних повсякденних клопотах, то для деяких вони були зруйновані фізично.

Н.П.: О чем ты мечтала, какие были у тебя планы?

Т.: Меня интересовала дача, которая была на Песках. Все время и деньги вкладывались туда. Очень хотелось ребенку и маме создать уголок счастья. Мы там уже организовывали и благоустроивали. Был сад, огород, двухэтажный дом.

Н.П.: Что сейчас с дачей?

Т.: Думаю, что руина. Я не могу туда попасть. Это Пески.

Т., Донецьк

Часом може складатися враження, що після соціально-економічних і політичних потрясінь останніх років люди схильні ідеалізувати період до початку кризи й конфлікту. Однак наші інтерв'ю показують, що це переважно не так. Мова може бути лише про те, що для багатьох плани, мрії та (частково) повсякденні турботи того часу відійшли на задній план порівняно з поточним моментом. Те, що більшість жінок не ідеалізують минуле, видно з того, як вони відповідали на запитання про проблеми, з якими вони, їхнє оточення та місто стикалися до початку кризи й конфлікту.

Корпус психіатричної лікарні. Семенівка

Занедбаність і порожнеча: проблеми до загострення конфлікту

И на этой нищете, на закрытых предприятиях, на том, что нечем заниматься, на закрытых спортивных комплексах, эти люди 20 лет ничего не видели, а потом выросли и поехали работать в Москву, заработали свои 100 долларов, вернулись домой – и дальше пустота.

С., Лисичанськ

Оцінюючи ситуацію перед початком конфлікту, жінки діляться на два табори. Більшість називають багато проблем і оцінюють ситуацію перед конфліктом як складну, погану, як деградацію. Меншість оцінюють доконфліктну ситуацію як досить позитивну.

Жінки, які оцінюють попередню ситуацію негативно, зазначають, що й до початку конфлікту було багато проблем, пов'язаних зі свавіллям влади та бізнесу, безробіттям, низькими зарплатами та їх затримкою, поганою екологічною ситуацією, незаконним будівництвом, якістю та вартістю комунальних послуг, житлом, корупцією, закриттям підприємств і загальним низьким рівнем соціально-економічного достатку.

Н.П.: А с чего жили люди в городе?

Л.: Все что-то продавали, а производство, ну как по мне, было уже не в очень хорошем состоянии: все выкачивалось потихоньку и приходило в состояние «занедбаності», а война только усилила это.

Л., Донецьк

И на этой нищете, на закрытых предприятиях, на том, что нечем заниматься, на закрытых спортивных комплексах, эти люди 20 лет ничего не видели, а потом выросли и поехали работать в Москву, заработали свои 100 долларов, вернулись домой – и дальше пустота.

С., Лисичанськ

Тож структурні економічні проблеми, про які говорять жінки і які впливали на їхнє повсякденне життя, були спільними, як мінімум, для цілого регіону. А скоріш за все, можна говорити про певну макроекономічну динаміку, яка визначала життя більшості громадян країни. Занепад виробничих потужностей призвів до структурного безробіття – в пошуках засобів до виживання люди схилилися до неофіційної, непостійної, неповної зайнятості, що створювало ситуацію меншої захищеності, або ж виїжджали на тимчасову чи постійну роботу в інші країни.

Водночас кілька жінок згадують про гендерну специфіку проблем, які вони переживали до початку конфлікту. Зокрема, про дискримінацію за працевлаштування в умовах безробіття.

Было сложно устроиться на работу. Потом сокращение. Год сидела без работы, тяжело было. По банковской специальности так и не смогла найти работу. У меня 2 высших образования – бухгалтер и аудит и менеджер организаций. По образованию невозможно было найти работу. Опыта работы нет, девушка, вам скоро в декрет...

А., Запорожье

Крім того, жінки часто наголошують на проблемі комунікації між громадянами й владою, на тому, що влада ігнорує думки простих громадян – і в конкретних питаннях, і щодо загальних проблем та напряму розвитку суспільства.

Городские власти не считались с мнением харьковчан, ... [есть] проблема контакта общественности с властью.

О., Харків

Ну как мы будем мы отсюда [...] решать [...] ситуацию, когда нас не слушают. И никто не спросит, что мы хотим и как мы хотим.

В., Лисичанськ

Друга, значно менша група жінок, оцінює ситуацію до початку збройного конфлікту як позитивну. Водночас вони можуть називати одну чи кілька конкретних проблем, які існували у їх місті. Але загальна картина, яку вони відтворюють у інтерв'ю, є позитивною. Часто цей позитив вибудовується на протиставленні поточній ситуації.

Какой бы плохой Янукович не был, и я не знаю, как они там выкручивались, что такое количество воровали, но при этом народ жил.

Л., Антрацит

Інші жінки говорять про стабільність, яка існувала в соціально-економічному житті громадян до початку конфлікту й кризи. У їхній інтерпретації «раньше все было хорошо», «было нормально» и «не было никаких проблем».

Чувствовалась стабильность, какая-то почва под ногами. Люди, конечно, небогато жили, но люди начинали путешествовать, выезжать за пределы своей страны. Это было. И вдруг это все оборвалось.

С., Слов'янськ

Одне з можливих пояснень такої інтерпретації докризового періоду полягає в тому, що представниці цієї групи саме з тих міст, які зазнали суттєвих руйнувань під час збройного протистояння – Донецька та Слов'янська. До такого географічного чинника також додавалася їхня найбільш опозиційна налаштованість до теперішньої влади. Хоча всі жінки тою чи іншою мірою критикують дії влади, а переважна більшість – критикують владу в цілому, найбільш негативно налаштовані саме ці жінки. Тож проживання в містах, що найбільше потерпіли від конфлікту та його наслідків, укупі з політичною позицією, визначила їхнє ставлення до докризової ситуації.

За день до підписання Мінських домовленостей мешканці Краматорську готують бомбосховище, приносять меблі та підписують місця.

Проблеми по цей бік лінії: до цього були дрібниці

Это все мелочь по сравнению с тем, что, как оказалось, нас ожидало.

С.Т., Слов'янськ

Отже, більшість проблем, що їх жінки називали як наявні до початку конфлікту, були пов'язані з соціально-економічними інститутами та їхнім неналежним функціонуванням. Із початком конфлікту для багатьох із них умови життя й матеріальне становище сягнули критичних показників – ідеться вже про неможливість придбати товари першої необхідності, медикаменти.

І тут прослідковується велика різниця в становищі жінок, які мешкають на території під контролем української влади, і тими, котрі залишилися на території під контролем самопроголошеної влади.

Основна проблема для жінок по цей бік лінії розмежування – зростання цін попри низьку зарплату, що суттєво вплинуло на їхні фінансові можливості.

[Раньше можно] было сходить в магазин и купить на 200 грн, а сейчас сходишь, купишься на 500 и все то ж самое. Цены поднялись очень сильно, а зарплата так и стоит на одном месте.

В., Лисичанськ

Цены. Цены на бензин, цены на продукты, цены на одежду. Зарплата крайне маленькая. В зимний период нас перевели на полставки. На 800 гривен на руки сильно не проживешь. Это хорошо, что я с родителями и вместе оно как-то легче. [В одиночку] было бы невозможно.

А., Запоріжжя

Загальна криза в економіці, спричинена війною та іншими чинниками, породила також глибші та серйозніші структурні зміни, які суттєво вплинули на фінансовий добробут людей. Це, перш за все, зростання безробіття та закриття малого й середнього бізнесу. Водночас, у контексті цих структурних економічних проблем деякі з жінок вказують на розрив економічних зв'язків із Кримом, Луганською та Донецькою областями як одну з причин погіршення економічного становища громадян.

[Когда] начался такой конфликт, я боялась потерять работу, [...] что влекло за собой невозможность существовать и растить, и учить детей, это самое худшее. [...] Опять-таки, зарплату задерживают, многие абсолютно... более чем 70 процентов людей потеряли работу вообще, даже если работали когда-то, или же она закрылась, или же она нетрудоспособная. То есть, уровень жизни снизился более чем, в связи с тем, что закрылось очень много предприятий. Те даже мелкие частные организации, которые имели возможность выезжать в ту же Донецкую область, Луганскую, где были работы, в Крым – они [больше не имеют] возможность там работать.

С.Т., Слов'янськ

С работой стало хуже, а в такой сфере как реклама все зависит от продаж. Продажи падают, бизнес закрывается.

В., Запоріжжя

Деякі жінки говорять про проблеми в контексті традиційних гендерних ролей, які створюють додатковий тиск на жінок у плані сподівань, тривог, турбот. Респондентки озвучують гендерний аспект проблеми, кажуть, що криза в Україні створила проблеми з можливостями рости й навчати дітей, позбавила їх певного тилу – як жінок і як матерів.

Я люблю аскетизм и мне хватит любых денег, то есть, я могу на очень маленькие деньги жить. Но у меня есть сынок, и это конечно... нельзя... это сложно игнорировать.

В., Харків

Я строила планы... они были нарушены только вот в части стабильности под ногами. То есть, я понимала, что у меня вот есть определенные деньги, эти я положу на депозиты и у меня будут вот такие проценты. Я, то есть, я построила план, что вот будет такой-то страховочный фонд, лежит на депозите и дает мне «прибутки», а вот этим я распоряжаюсь, рискую как бы. Но я все равно, как бы, вот как женщина, как мать, я должна понимать, что у меня тыл, вот этот вот тыл есть.

В., Харків

У розподілі сімейного доходу, зазначають жінки, головними статтями витрат для них стали їжа, дитячий одяг та дитячі заняття, оплата комунальних послуг. Окрім браку особистих фінансових ресурсів, жінки говорять і про наслідки браку коштів у державних закладах: погіршилося харчування в школах і садках, попри зростання їх вартості для батьків, у медичних закладах ускладнилася ситуація з ліками.

Н.П...: А Вам хватает?

С.Т.: Нет. Вот я получила аванс, и буквально за 2 дня я смотрю уже, может, кто-то где-то что-то положит. Вот, может, мужу там что-то кинут – не хватает. Вот от аванса до полочки, ну скажем, тысячи четыреста мне не хватает вообще.

С.Т., Слов'янськ

Н.П.: А с деньгами на какие статьи уходят ваши доходы?

Н.: На те деньги что я зарабатываю, статья расходов – питание. И то не хватает.

Н., Донецьк

Н.П.: А вы откуда деньги берете?

Л.: Тратим то, что осталось с прошлой жизни.

Л., Донецьк

Тож систематичні соціально-економічні проблеми увійшли в повсякдення багатьох звичайних громадян по обидва боки лінії розмежування. І суть цих проблем дуже схожа.

И этот конфликт съедает всех, страна сама уничтожает себя.

Н., Маріуполь

Проблеми по той бік лінії: немає нормального життя

Сложности? Сейчас все – сложности.

Н., Донецьк

Для жінок, які залишилися жити по той бік лінії розмежування, проблеми, насправді, ті самі. Але на території під контролем самопроголошеної влади ці проблеми мають ще більш критичний, можна сказати – катастрофічний характер. Відсутність роботи, грошей, ріст цін, на додачу до цього всього – дефіцит товарів першої необхідності.

Работы нет, естественно, денег нет, соответственно, у родителей пенсии нет. Ну это то, что касается меня. Вот какие ещё сложности могут быть? Когда нет денег – нет твоей нормальной жизни, которая была раньше!

К., Донецьк

Н.П.: Какие сложности сейчас?

Л.: Элементарные – причем серьезные. У меня три пенсионера, которые 7 месяцев не получали пенсию толком от Украины. [...] Цены ужасные, просто неадекватные. Вот куда ни пойдешь, нет элементарного, а если и есть – цены невозможно высокие. Только хлеб и проезд имеют адекватную стоимость.

Л., Донецьк

Інтерв'ю показують, що суттєвим чинником, який призвів до важких матеріальних наслідків, стала політика української влади щодо виплат громадянам на цих територіях. Зокрема виплат пенсіонерам – очевидно, тому, що це найбільша (за кількістю громадян) незахищена група, яка відчула на собі наслідки такої політики. Серед проблем зі зростанням цін усі жінки наголошують на різкому зростанні цін на медикаменти, що ставить під пряму загрозу життя великої кількості людей. Блокування потоків товарів першої необхідності на території під контролем самопроголошеної влади також створило критичну ситуацію і з цінами, і з наявністю медикаментів.

Цены – тихий ужас, особенно аптеки. Для пожилых людей это катастрофически, это равносильно [смерти], просто медленно умирают люди, потому что у кого-то нет возможности вообще ничего купить, даже отечественное.

Л., Донецьк

Сложности? Сейчас все – сложности. Очень выросли цены, и очень многие простые вещи стали не по карману простым людям. Проблема с медикаментами – они становятся роскошью. Вот на моей работе мы развозим гуманитарную помощь бабушкам-дедушкам, которые остались одни. У них совсем нет возможности, они не получают пенсию, и никаких денег – ни льгот, ни субсидий, ничего. И просто умирают, потому что негде взять, ни купить, ни найти.

Н., Донецьк

Про помилковість тактики відділення, блокування територій ЛНР/ДНР і, відповідно, громадян, які там залишилися, жінки говорять і прямо. У цьому товарно-фінансовому відділенні частина з них бачить пряму причину не лише поглиблення кризи, а й поглиблення подальшого розколу між територіями.

С июля месяца перечислили налоги по предприятию, и нажала кнопку отправить, после высветилось сообщение, что мы отключены от серверов. И мы больше не можем платить налоги, видимо, Украина в наших деньгах не нуждается. И я считаю, что это была большая ошибка, и оттуда все пошло. Там отделили, тут отделили, потом еще и блок-постами отделили.

Л., Антрацит

Також у містах, які зазнали обстрілів, згадуються проблеми зі світлом, водо- і газопостачанням, які були на початку збройного протистояння. Були проблеми з транспортним сполученням.

Сейчас вода есть постоянно, были проблемы, пока проходили боевые действия, месяц не было, и потом были перебои. Не было света целый месяц. Газ был, но не везде – на трубы попадало и трубы были разрушены. Но потом быстро отремонтировали, и проблем сейчас нет.

Л., Жданівка

Якщо жінки, котрі живуть по цей бік лінії розмежування, говорять переважно про фінансові проблеми державних установ, певне погіршення ситуації в них або ж подорожчання їхніх послуг, то для жінок по той бік лінії розмежування часто проблема полягала в зупинці функціонування цих установ. Були перебої з роботою шкіл, медзакладів – принаймні, ще навесні 2015 року їхня робота переформатовувалася згідно з новими правилами, що теж мало свій вплив на громадян, котрі ними користуються.

Дети, которые ходят в школу, не хотят учиться, потому что школа то работала, то не работала. Теперь пятибальная система, была двенадцатибальная, обещают поменять учебники. И детей это вывело из того правильного русла, в котором они были, и не хотят ходить в школу, не хотят учиться. Они, в общем-то, не понимают, для чего это надо.

Н., Донецьк

Ще одна проблема, про яку згадують жінки, що живуть по той бік лінії розмежування, це люди зі зброєю – представники самопроголошених збройних формувань. Окремим аспектом цієї проблеми є алкоголь, який призводить до неадекватної, непередбачуваної поведінки.

Люди с оружием, люди в опьяненном состоянии – это тоже вызывает страх, это страшно для меня.

В., Донецьк

Від таких умов утікають і в таких умовах живуть нині багато жінок у зоні конфлікту та поблизу. Вони втікають від загрози, постійно шукаючи засобів до існування, намагаючись віднайти хоч якесь своє місце в структурах, що змінюються й деградують – в Україні чи деінде.

Нарушено все, и все разрушилось. Семьи разрушились. Вот у нас любят говорить, что вы предатели и уехали в Россию. Я всегда говорю, ребята – да хоть на день вас туда, я бы посмотрела, куда бы вы бежали. Когда у тебя стреляют над головой, то убегаешь куда ближе.

Л., Антрацит

Коли справа доходить до вимушеного переселення як виходу з катастрофічної ситуації, що склалася на територіях самопроголошених республік, криза на території України стає ще очевиднішою. Утікаючи від бойових дій і соціально-економічної деградації по той бік лінії розмежування, люди потрапляють у не набагато кращі умови.

Ну, сейчас у всех одна проблема. Мы стали все беднее. К нам приезжал беженец из Донецка, они у нас в Запорожье сильно не засиживаются, когда они смотрят на уровень зарплат. А у нас есть такой завод, «Мотор», который на сегодняшний день выпускает моторы для военных самолетов России. И там средняя зарплата 3 тысячи гривен, по сей день. Даже переселенцы, которые переезжают, и то сильно не задерживаются. Работаешь только на желудок, хватает денег только на продукты.

Ю., Запоріжжя

Я и тут выживаю, и там, разница только в оттенках.

Л., Донецьк

Семенівка

Шляхи порятунку: провал держави

Нам сказали, что ничего нам не положено, жилья мы вам не дадим, хорошо, что у нас есть, а выплаты вам пусть Ахметов и Пинчук делают.

Н., Маріуполь

Говорячи про шляхи порятунку й стратегії дій у критичних ситуаціях, усі опитані жінки абсолютно однотайні – покладатися вони можуть лише на себе, своїх рідних і друзів. Тільки зрідка вони згадують про спроби отримати статус переселенців чи покинути територію воєнних дій за допомогою держави. Такий досвід зазвичай згадується як негативний.

Помощь от государства для меня всегда сомнительный вопрос. Почестному, я никогда не ходила по этим инстанциям, я всегда надеялась на себя. Единственное, помню, – так это то, что мне оплачивали больничный. Мне сказали, что я не зарегистрирована в соцстраховании, и моя зарплата в июне была снижена на 50 процентов.

В., Донецьк

В государственные службы обращаться вообще нет смысла. Мы выехали, нам было где жить, в город Сумы, но я решила, обратилась как переселенка, чтобы стать на учет. Хотелось официально стать на учет, оформить официально ребенка в школу. Не то, что я просто пришла и за деньги устроилась. Нам сказали, что ничего нам не положено, жилья мы вам не дадим, хорошо, что у нас есть, а выплаты вам пусть Ахметов и Пинчук делают.

Н., Маріуполь

Обращаться к кому-то без толку. Говорили, что зеленый коридор, и мы вывозим, но никаких эвакуаций не было. Всех бросили. Только прислали на почту предприятия инструкцию, как себя вести в случае бомбежки. Как в советское время говорили, что от радиации нужно накрываться белой простыней, то сейчас рекомендовали тоже, очень смешно. Никто никого не вывозил. Никакого участия государства в спасении своих граждан не было.

Л., Антрацит

Психологічний фон: завмерле ЖИТТЯ

И сейчас как бы тихо, но ощущение – будто бы приговоренный к смерти. И ты ждешь, когда эту казнь исполнят.

Л., Антрацит

У багатьох випадках цитати з інтерв'ю чітко передають емоційний стан паніки, загрози, страху, відсутності сенсу, безсилля.

У цитатах, які ми наводили, уже звучали репліки й настрої, які вказують на важкий і гнітючий психологічний фон багатьох респонденток. Вони говорять про минуле життя, відсутність нормального життя, жах і смерть.

Для меня изменилось все. Внутренне ощущение, люди поменялись. Все поменялось. Я приезжаю в родной город, который был теплый, добрый, сказочный. Сейчас он холодный, безлюдный, с тяжестью в атмосфере. Он, безусловно, такой же любимый, но все очень сильно поменялось.

Т., Донецьк

Однією з ключових емоцій для багатьох жінок є страх. Говорячи про конкретні загрози, яких вони бояться, більшість жінок говорять про фізичні загрози війни – обстріли, загибель когось із близьких, каліцтво, руйнування. Також часом згадувалося про страх перед криміногенною ситуацією, а в містах, де були обстріли – страх перед інвалідністю.

Я боюсь остаться калекой, я еще молодая, и не стану жить без рук или ног. Не в нашей стране, мы никому и здоровые не нужны.

К., Донецьк

Також жінки «мирних» міст бояться, що війна наблизиться до них, що фронт і активні бойові дії можуть добратися до їхніх домівок.

Конечно, Запорожье – город предфронтной, и все говорят, что Путину нужен путь в Крым, возьмет он Мелитополь, и на этом не остановится. И, конечно, мы тут тоже переживаем, боимся войны.

Ю., Запоріжжя

Також для частини жінок воєнний конфлікт несе додатковий страх – за близьких чоловіків, зокрема – за синів. Їх лякає перспектива мобілізації їхніх дітей, що вони напряму ризикуватимуть життям і здоров'ям у зоні конфлікту.

Сыну моему, кстати, восемнадцать лет будет вот в этом году и... это тоже момент, вот, о котором мне сложно думать.

В., Харків

Для більшості жінок страхи війни переплітаються зі страхами втратити рештки соціально-економічного добробуту через супутню кризу – житло, роботу. Ці страхи в їхніх відповідях часто звучать поряд, одна за одною.

Я боюсь за свое жилье, за свою работу. Я переживаю, я боюсь, что я могу типа уволиться, и перелететь [могут] какие-то «грады».

С.Т., Слов'янськ

Н.П.: А какие вы для себя чувствуете опасности?

С.: Ну, это война, крах, обстрелы, разруха. Страх того, что не будут платить зарплату. Нам в больнице задерживали, но вроде бы потом выплатили. Если у тебя заканчиваются деньги и на завтра у тебя нет продуктов – тоже страшно. Ты ощущаешь панику.

С., Слов'янськ

Водночас убагатох випадках жінки сприймають ситуацію й загрози як абсолютно непередбачувані, це призводить до додаткового стресового навантаження, почуття невпевненості.

А вдруг попадет? Сегодня в любой момент можно остаться без жилья, без белья, и без ничего.

В., Лисичанськ

Сейчас проблема в том, что в душе тревога. Постоянно страх и тревога. Страх за жизнь близких, детей, за жизнь своих родственников. Страх этот чувствуется даже в транспорте. Сейчас приоритеты и ценности поменялись. Уже никто не думает о бытовом, о ремонтах, одежде и накоплениях. Стало понятно, что мы можем в один миг потерять все. Люди живут сегодняшним днем.

С., Слов'янськ

Это нестабильная, предельно нестабильная нестабильность, это жизнь одним днем, что называется.

В., Харків

Також одна жінка говорить про страх перед нетерпимістю, поляризацією, ненавистю в суспільстві, яка може вплинути на їхнє найближче оточення, на дитину-підлітка – його психологічний стан і погляди, позицію.

Какая непримиримость! Я просто я не понимаю, как... как это привести теперь в норму? Вот это меня очень беспокоит. Мне психологически очень страшно, что есть люди, которые... ненавидят. Вот эта ненависть, ну, она же может в какой-то момент ребенка моего захлестнуть.

В., Харків

Для жінок із дітьми основні тривоги й страхи пов'язані саме з дітьми, їхньою безпекою, спробами створити для них повсякдення, яке хоч трохи відволікає від реальності, що лякає. Жінки часто виконують звичну роль емоційного буфера, і то не лише для дітей. Вони намагаються підтримувати друзів, близьких, оточення.

Как только начинают стрелять с нашей стороны, я тут же звоню сыну в школу и стараюсь спросить, аккуратно, чтобы его не напугать, узнать, как он, сказать ему, что я его люблю. Если он не отвечает, у меня внутри все холодеет, и я тут же бегу в школу его забирать.

Н., Маріуполь

Жінки, які пережили обстріли, говорять про психологічні проблеми, що виникли внаслідок цього досвіду, які часом перетікають і в фізичні прояви пережитих психологічних травм. Також вони зауважують вплив, який справив на їхнє оточення, рідних, знайомих досвід жертв і втрат – постійне відчуття приреченості, навіть у моменти тривалого, або й остаточного затишшя, якому не довіряють.

Я тяжело пережила, и, видимо, еще переживаю, по состоянию здоровья. У меня проблемы с речью, моя внучка при виде самолета до сих пор присаживается и прикрывает голову. И у меня уже после приезда начались сильные приступы, думала, что с ума сойду. Сейчас живем, как животные, все безразлично. [...] При этом, если я слышу взрывы, даже если далеко и не опасно, но хочется бежать и прятаться. И люди так живут уже второй год, и видели все, и как грады летят. И сейчас как бы тихо, но ощущение -, будто бы приговоренный к смерти. И ты ждешь, когда эту казнь исполнят.

Л., Антрацит

Тож бойові дії та їхні наслідки створюють ситуацію невпевненості в майбутньому, страху, тривоги, приреченості, відчуття втрати контролю над своїм повсякденням. Змінюється суб'єктивне часове сприйняття повсякдення – континуум життя зводиться до сьогоденного дня. Майбутнє втрачає будь-які передбачувані контури, люди бояться планувати, дивитися вперед. Минуле «оборвалось». Життя замерло, втратило сенс.

Центр чуть замер, и около двух месяцев после восьми вечера в городе никого не было, даже страшно как-то было. Ничего не происходит, но нигде нет людей. [...] Жизнь шла, а с приходом войны жизнь как замерла. И мы не можем ничего планировать, не можем вкладывать деньги и силы, люди боятся, и нет смысла.

Н., Маріуполь

Слов'янськ

Конфлікт, безсилля й безсуб'єктність

Мы чувствовали, что оно к нам всё придёт, но никто до конца не хотел верить. [...] Эта ситуация пришла к нам, постучала к нам в дом, мы стали заложниками этой ситуации.

Н., Донецьк

Страхи, про які говорять жінки, часто мали для них паралітичні наслідки – і на перших стадіях серйозного загострення конфлікту, коли все лише починалося, і нині, у містах, що зазнавали обстрілів.

Казалось, що в город зашел страх [...] Появился страх за себя и свою семью, и лично мне было бессмысленно за что-то бороться.

Т., Донецьк

Жінки переживали почуття безсилля, не відчували себе суб'єктами, які можуть щось змінити, і то не лише в драматичних суспільно-політичних процесах, які стрімко розвивалися й переростали у збройне протистояння. Цей стан власної безсуб'єктності часом проникав і в їх повсякденне життя.

Переважна більшість респонденток вважають, що конфлікту можна і «нужно было избежать» «любым способом». Водночас вони переконані, що вони особисто, як і більшість простих громадян, ніяк не могли вплинути на розвиток ситуації, що призвела до конфлікту й кризи.

Нет, и народный протест у нас в стране не имеет никакой силы.

К., Донецьк

От простых людей абсолютно ничего не зависит. Будь ты хоть семи пядей во лбу, воспринимай ты ситуацию правильно-неправильно – ты это не сможешь изменить никак.

Л., Донецьк

Шукаючи суб'єкта, який міг би вплинути на ситуацію, коли прості люди нічого не можуть змінити, жінки зазвичай дивляться вгору. У крайньому випадку одна з жінок висловлює думку, що змінити щось у країні може лише «вища сила».

Вы знаете, на эту ситуацию может повлиять только Бог.

Н., Маріуполь

У більшості ж випадків, шукаючи суб'єктів угорі, жінки, очевидно, говорять про світську владу.

Просто люди сами не могут договориться, все должны решить сверху.

В., Лисичанськ

По большому счету ты понимаешь, что ты ничего не изменишь, от тебя ничего не зависит, и кем-то наверху все решается.

С., Слов'янськ

Против оружия ничего не могут сделать обычные люди. Это должно решаться на высшем уровне.

Т., Донецьк

Водночас її ж, вищу політичну або економічну владу, жінки часто називають і суб'єктом розпалювання конфлікту. Окрім тих випадків, коли вони прямо говорять про воєнний конфлікт як про конфлікт між Росією й Україною.

Н.П.: А вы бы могли сказать, кто с кем воюет?

А.: Президенты друг с другом. [...] Они между собой никак не поделят. А людям нечего делить.

А., Запоріжжя

Н.П.: Кто с кем воюет?

С.: Кто с кем? Олигархи с олигархами! Паны дерутся – у холопов чубы трещат.

С., Слов'янськ

Деякі з респонденток чітко протиставляють верхівку суспільства й простих людей у своєму сприйнятті конфлікту.

То есть, в конфликте я четко понимаю, что я на стороне... этого несчастного населения, которое оказалось между двух огней.

В., Харків

Ті жінки, які сподівалися на владу, поклали певні надії на її рішення на початку конфлікту, не приховують свого розчарування.

Я никуда не ехала, надеялась на Порошенка. Помню, как он после выборов выступал и заявил о перемирии, я тогда как выскочила, доказывала и плакала от радости. Первый раз плакала, как сына родила, а второй – когда Порошенко про мир сказал. А через 10 дней он рассказал, что высокоточным оружием он освободит Донбасс.

Л., Антрацит

Відсутність відчуття власної суб'єктності й безсилля, спричинені війною та кризою, вписуються в традиційне бачення жіночої гендерної ролі, в якій політика – геть не жіноча справа, а жінка – пасивний об'єкт у світі чоловічої

влади. Цікаво, що такі думки звучать і з вуст респонденток – і для пояснення динаміки конфлікту, і для пояснення неможливості вплинути на його перебіг.

Ну, и потом очень многие просто даже вот... очень многие мужчины просто любят конфликты, просто любят воевать.

В., Харків

У меня страх оружия, у меня страх мужчин... опять же, это большая политика, в которой мое женское существо не может повлиять.

В., Донецьк

Повертаючись до питання суб'єктності, лише кілька жінок прямо висловлюють думку, що вони можуть щось змінити, на щось вплинути й чомусь посприяти.

Да, я чувствую, и там, где я чувствую, что я могу влиять, я понимаю, что я не имею права не использовать все, что я, ну, могу, на что я способна, именно поэтому я активно включена в общественное движение...

О., Харків

Чітко можна простежити зв'язок такої позиції з участю жінок у волонтерських рухах чи активну задіяність у суспільно-корисній активності по обидва боки лінії розмежування.

Але більшість жінок почувають себе безпомічними, а звичайних людей вважають безсилями. Говорячи про ситуацію, що склалася в Україні, описуючи її початок і розвиток, жінки використовують такі фрази:

Раньше я и подумать не могла, что мы можем с этим столкнуться, вот...

О., Харків

[...] Стало понятно, что что-то назревает.

Н., Маріуполь

Мы чувствовали, что оно к нам всё придёт, но никто до конца не хотел верить. [...] Эта ситуация пришла к нам, постучала к нам в дом, мы стали заложниками этой ситуации.

Н., Донецьк

Потом начался Крым. [...] Потом начался Донбасс.

В., Запоріжжя

[А] потом всё везде летело, как снежный ком.

К., Донецьк

[Стратегия] – просто выжить и переждать, и надежда на то, что это когда-то кончится.

Л., Донецьк

У цих фразах відчувається гнітючий образ біди, яка або повільно насувається,

або несподівано трапляється, але яку, у будь-якому разі, неможливо зупинити. Дуже впадає в око безособовість цієї біди – жінки на диво рідко говорять про солдатів, сепаратистів, бойовиків чи ополченців. Вони говорять про «что-то», «это», «ситуацію», зображаючи те, що відбувається, як всеохопне, невідворотне й абстрактне «зло», якому вони не можуть протистояти, а лише можуть змиритися й пристосуватися.

Я ничего не могу сделать, могу только приспособиться, могу делать все, что в моих силах, и довольствоваться малым.

В., Донецьк

Житловий будинок. Донецьк

Діалог і мир

Вот, как это сделать, ну... я бы разговаривала, да, я бы ехала, я бы разговаривала. Ну, и как женщина, и как мать, просто, женщина как бы меньше агрессии вызывает.

В., Харків

Під час роботи з матеріалами інтерв'ю складається враження, що люди часто не розуміють, чому почалося й триває збройне протистояння, не розуміють або не можуть озвучити вимоги сторін.

Я знаю, що идет война, а чего они хотят, я не знаю. Вначале одного хотели, потом другого хотели, потом третьего.

В., Лисичанськ

Это не моя война, и я не могу понять, что это за стороны. Не знаю. Какая-то обида и за одних, и за других, и очень жаль, что мальчишки погибают, и я не вижу смысла в этом. Я считаю, что нужно все мирным путем решать.

Т., Донецьк

Коли ж якісь версії розбіжностей, що призвели до протистояння, висувуються – частина жінок наголошують на їхній незначущості або можливості їх подолати. Ті ж, хто змушені воювати, часто викликають у них жалість і співчуття.

У меня складывается такое впечатление, что непосредственно люди, которые принимают участие в боевых действиях, часто вообще не понимают, в чем состоит разногласие, то есть, они просто... Кто-то выполняет свой долг, кто-то зарабатывает деньги, кто-то воюет за какую-то идеологию, кому-то кем-то вложенную. Я бы не сказала, что лично люди, включенные в этот конфликт, совершенно четко и конкретно представляют, что у них между друг другом есть какие-то разногласия.

О., Харків

Как соединить этот клочок, который по живому разорвали? И, по сути, что мне сделал это парень с Ровенщины, которые приехал к нам? Или что ему сделал мой муж?

Л., Антрацит

Да, есть разногласия, и в то же время и уважение есть, и жалость. [...] Это же такие же мужчины и женщины, с такими же проблемами. Мне кажется, что им самим горько, что они друг в друга стреляют.

С., Слов'янськ

Водночас більшість жінок заявляють про готовність іти на компроміси, необхідність шукати їх, і наголошують на необхідності мирного діалогу та його принциповій можливості. Майже кожна з респонденток наголошувала, що треба налагоджувати діалог, розмовляти.

Мне кажется, очень большая проблема в том, как наладить коммуникацию между этими группами, как найти точки соприкосновения и научиться, вообще, говорить и договариваться.

О., Харків

Просто нужно людям себя разумно вести и разговаривать друг с другом.

А., Запоріжжя

Разговаривать нужно со всеми, я считаю. Язык и голова даны человеку для того, чтобы разговаривать, а руки не для того, чтобы стрелять.

В., Запоріжжя

Проте в здатність діалогу вирішити конфлікт конструктивно вірять не всі жінки. Деякі з них лише можуть сподіватися, що такий шлях рано чи пізно спрацює.

Есть у конфликта конструктивный уровень, когда еще можно договариваться, а сейчас оборот уже принят настолько деструктивный, что договориться сейчас на уровне обычных людей, скорее всего, не получится. Но моя эмоциональная часть... Убеждаю себя и других в том, что люди в конце концов взбунтуются и прекратят воевать. И пожмут друг другу руку, и те, кому это выгодно, пусть сами воюют. И я верю в это, и я надеюсь, что поднимутся люди и Запада, и Востока, и скажут: «Прекратите».

С., Слов'янськ

Деякі з жінок розраховують, що будуть працювати різні програми – і державні, і з боку міжнародних донорів, спрямовані на посилення взаємодії, діалогу, і ці жінки висловлювали готовність включитися в роботу таких ініціатив у своїх регіонах.

Були й ті, які бачили роль миротвориці як можливу частину своєї гендерної ролі.

Вот, как это сделать, ну... я бы разговаривала, да, я бы ехала, я бы разговаривала. Ну, и как женщина, и как мать, просто, женщина как бы меньше агрессии вызывает.

В., Харків

Чи може принципово спрацювати така інтерпретація жіночої ролі, яка недалеко відійшла від традиційного бачення ролі жінки в суспільстві? Чи може вона спрацювати в ситуації війни, в умовах поляризації суспільства, коли багато питань вирішуються за допомогою традиційного чоловічого атрибуту – сили? Чи

може вона спрацювати в умовах соціально-економічної кризи, яка вкупі з воєнним конфліктом несе звичайним людям відчуття безсилля? Відповідь на ці питання не можуть бути ані простими, ані однозначними.

Та сама жінка згодом каже, що в моменти відчаю їй здається, ніби виходи з ситуації можуть бути лише нереальними, магічними, що свідчить про глибину її відчуття безсилля.

Вот я, если бы можно было... Это самое умное, до чего я додумалась... К сожалению, нереально... Если бы можно было все, вот любое оружие сейчас превратить... Цветами пусть выстреливает, эти автоматы и с той, и с той стороны... конфетами, ну, пусть это прекратится.

В., Харків

Але є й питання, на які можна дати однозначні відповіді. Мир, безперечно, критично необхідний. Проте сам лише мир не вирішить тих проблем у соціально-економічних структурах і нашому повсякденні, які частково призвели до конфлікту й критично загострилися з його перебігом. І деякі з наших респонденток чудово це розуміють.

Все в один голос говорять: «мы хотим мира». Но ситуация такая, что молодежь это не устроит. Я думаю, что молодежи, помимо мира, нужно какое-то развитие, какие-то перспективы, работа в конце концов. Поколение, которое еще пышет силами, хочет приносить пользу, оно не может найти себе применения, оно просто вынужденно куда-то уезжать, и это ненормально.

Л., Донецьк

Ніна Потарська

Оксана Дутчак

Центр соціальних і трудових досліджень

Коректорка Оксана Плаксі

Дизайн і верстка Ніна Потарська

Фото: Роман Клименко